

A Zechenter-család.

A pesti utcán még Arany János idejében is német szó volt az uralkodó. A XVIII. században természetesen még inkább s a változatosságot Budán sem a magyar, hanem tudvalevőleg a rác idióma képviselte. Buda lakosságának 1714-ben 52%-a volt német, 41%-a szláv és csak 5%-a magyar; 8950 lélekből mindössze 415 fő.¹ Az 1686. szeptember 2-iki felszabadító diadal mindkét várost üresen találta, a romok lassan népesültek be újra s az első években Budán csak egyetlen magyar családról van hírünk. azt is a hivatása, illetve felsősége rendelkezése plántálta az idegenné vált talajba. A családfő Salgáry Péter császári póstamester volt t. i.²

Mindamellet a magyarosodásnak az adott körülmények között rejtélyes folyamata megindult már a XVIII. században. Pesten előkelőbb polgárok részéről egyenesen névmagyarosításokkal találkozunk,³ s a németségéhez Pestnél makacsabban ragaszkodó Budán is megállapíthatók a későbbi nagy átalakulást legalább is megsejtető tünetek. Talán a legérdekesebb ezek közül a híres ágyúöntő, Anton Zechenter, familiájának a metamorfózisa.

Honnan és pontosan mikor került Budára Zechenter Antal, sajnos, nem tudjuk. De hamarosan tekintélyt szerzett; 1757-ben már a külső tanács tagja,⁴ reánk maradt remekei pedig külföldön is ismertté tették a nevét. *Kétségtelen, hogy korának egyik legkiválóbb, európai viszonylatban is helytálló ágyúkészítője volt.* Boenheim ellenkezőt állítani látszó két odavetett sora,⁵ nagyon is abszolút mértékkel mér. Zechenter ágyúinak magas műbecséhez nem fér kétség s azt maga Boenheim is elismeri, hogy az egykorú porosz ágyúk öntése, különösen eleinte, jóval gyarlóbb volt az övéinél. A XVIII. századnak bizonyára akadt nála kiválóbb mestere is, de a katonai kincstár szemmeláthatólag meg volt elégedve a munkájával. Az egymásra következő tüzérségi felügyelők közül nemcsak Daun Ulrich és Königsegg Lothár grófok látták el megrendelésekkel, de nem hagyta cserben a már kétségtelenül eleme-

¹ *Schmall Lajos*: Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez. Budapest, 1899 II. 225 lp.

² *U. o.* 200. lp.

³ *U. o.* I. 176. lp. Ez természetesen semmi más, mint a nemességhez símulni igyekvés tünete.

⁴ *U. o.* II. 278. lp.

⁵ „Ueber den Giesser konnte ich nähere Lebensdaten nicht erfahren. seine Geschütze aber sind sehr mangelhaft gegossen, und zeigen bedeutende Gussfehler. (Die Sammlung alter Geschütze im k. k. Artillerie-Arsenale zu Wien. Mittheilungen der k. k. Central-Commission. Neue Folge XII. 54. lp.)

dettebb korú mestert⁶ Liechtenstein Wencel herceg, az osztrák tüzérség nagy újjászervezője sem. Két kései darabját — egyik 1750, a másik 1756-ban készült — a Liechtenstein címer hitelesíti, pedig a herceg tevékenysége egy évszázadra megszabta a császári tüzérség fejlődését, s 1755-ban bevezetett tábori ágyútípusa a szomszéd államokban is utánzásra lett.⁷

Zechenter darabjai, ezt a gyűjtemény mai vezetősége is elismeri, a bécsi Heeresmuseum büszkeségei közé tartoznak, egy porosz kézre jutott sugárágyúja pedig a berlini Zeughausban képviseli a hazai fegyveripar jó hírnevét. Magyar voltáról azonban még itthon sem szoktak megemlékezni. A berlini ágyú, az 1896-iki ezredéves kiállítás alkalmával, Budapesten is megfordult; Szendrei katalógusa⁸ részletes ismertetést adott róla, de mestere személyéről egyetlen szót sem ejt. Külföldi szakembereknél pedig sajnos megszokott uzus, hogy beszélnek ugyan magyar fegyvertípusokról, szóval elfogadják ami tagadhatatlan, de magyar fegyverkészítőkről nem. Ezek, kezdve a korai középkortól egészen a legújabb időkig, egytől-egyig idegenek voltak szerintük. Idegenek származásban, névben és nyelvben, hiszen, mint mondják, a szigorúan feudális társadalmi alkatú magyarságnak magyar iparúzó osztálya, magyar polgári rendje, egyáltalában nem is volt.

Ezeknek a szóban és írásban sűrűn hangoztatott elmarasztaló megállapításoknak sok tekintetben kétségkívül igazuk is van. De egészen helytelenül értelmeznénk őket, ha az elmarasztalást pusztán a tényállásra s nem talán elsősorban a hazai kutatás sok teljesítetlen tartozására vonatkoztatnánk. Hiszen, a fegyvereknél maradvá, tulajdonképpen egyetlen hazai mester készítőjegyét sem ismerjük, pedig ez csak a kezdet kezdete volna. Hogyan tudnánk közelebbi adatokat magyar vagy nem-magyar érzésükről: hogy általában csakugyan idegen nevük és anyanyelvük ellenére nem tartották-e magukat jó magyaroknak? Családjukban nem volt-e otthonos a magyar nyelv s közvetlen leszármazottaik nem idegenül viselték-e már a német családnevet?

Aki a Zechenter-ágyúk szokásos feliratát olvasta: Goss mich Antoni Zechenter in Ofen, s az egykorú Budára gondol, bizony aligha meri a mestert magyarabbnak tartani, mint mondjuk Lenaut, a költőt lehetne. Am a hazai műtörténetnek máris sikerült kimutatni, hogy német származású régi mestereink általában egy a birodalmtól világosan elkülöníthető helyi stílusban dolgoztak, amit másnak, mint magyar hatásnak semmiképpen sem lehet tulajdonítani. Ime, a középkor végére még az erdélyi szászok töretlen egysége is bomladozni kezdett. Kolozsvár magyar városá lett. Egyik legzamatosabb írónk éppen a szász Heltai Gáspár. S mire a középkori nagy Magyarországnak is derekas munkát adó beolvasztási folyamatot a magára maradt Erdély itt kifejthetetlen körülmények miatt nem volt képes tovább vinni, úgy hogy az a

⁶ Zechenter legrégebbi reánk maradt darabja 1724-ből való.

⁷ V. ö. *W. Erben: Katalog des k. und k. Heeresmuseums*. Wien 1899, 379—382 lp. továbbá *Boenheim: i. m.* 54—58 lp.

⁸ *Magyar Hadtörténelmi Emlékek az ezredéves országos kiállításon*: 882. lp. 8612. sz.

XVII. századra meg is állt, a nagyszebeni szász királybírák még akkor is magyar díszöltönyt viseltek⁹ s Zechenter kortársa, Winhoffer Mihály Ferenc nagyszebeni ágyúöntő, bár németiségéhez nem férhet kétség, elsősorban mégis erdélyinek érezte magát. Következik ez abból, hogy Bécsben őrzött ágyújának a kétféjű sasa Erdély címerét tartja.¹⁰

Ez természetesen már nem sokat jelent, s ha Zechenterre nézve csak a magyar címer kiemelését tudnánk érvül felhozni, legfeljebb Winhofferrel helyezhetnénk egy sorba. Nem lehet természetesen elhallgatnunk, hogy ez a tünet nála is megállapítható, de megállapítható sokkal több is: a Zechenter-család következő nemzedékének, teljes, öntudatos elmagyarosodása.

Zechenter Antal nevét t. i. nemcsak a hazai fegyver-, hanem a magyar irodalomtörténet is jól ismeri.¹¹ Ugyanígy hívták Besenyey György egyik leglelkesebb segítőtársát, az irodalmi felújulás egyik odaadó napszámosát, ki a magyar nyelvet csak törte ugyan, s pályája csakhamar idegen környezetbe szólította, de ott is minden szabad idejét s a hivatalos munkája meghagyta minden energiáját, a magyar nyelv és irodalom gyálmolásának szentelte. Ifjabb Zechenter Antal, egyik legszorgalmasabb műfordítónk érzésben ízig-vérig magyar, jóllehet előkelőbb keretekben atyja nyomdokait követte s ugyancsak az akkor idegen hadsereg szolgálatában állott. Az armádia nb. *akkor* nem németesített. Br. Orczy Lőrinc és Gr. Gvadányi József császári tábornokok voltak. Már 1777-ben s 1781-ben is „a Fő-Hadi-Tanátsnak Tiszte”, majd hamarosan Prágába került. De a szíve Budán maradt, melynek megmagyarosodását kevesen kívánták forróbban, mint ez a német ágyúöntősarjadék. Céltudatosan, német szívóssággal dolgozott, mióta „érzékenységektől és több bölts embernek tanácsából felingereltetvén” kezébe vette a pennát, olykor jelentkező elkedvetlenségét mindig újra és újra legyűrve. „De talám azt mongya valaki — írja egy alkalommal borongósan — minek irni Tragédiákat, ha sehol sem játszattnak?” Majd egyúttal reámutat a jövő fejlődés lényegére, mikor így folytatja: „Bár ezen kérdést ne tehetnénk Hazánkban! mert addig míg valami igaz Haza-fiúnak kegyelméből Magyar Theatrum fel nem állítatik, soha a nyelv tökéletes nem leszen.”¹² „A hitető Mohamed” című tragédiáját maga Besenyey adta volt ki s mint az előszóból kitetszik, a szövegezésen

⁹ V. ö. a M. Nemzeti Múzeumban őrzött sírtáblákat. Kalauz a Régi-ségtárban 1912—15. lap. Továbbá *Szendrei* összefoglaló művének (A magyar viselet történeti fejlődése) számos analógiáját.

¹⁰ *Boheim*: i. m. 55. lp.

¹¹ Zechenter (Antonius) Ungarus Budensis et Bellici Senatus Officialis. Hic alias inter occupationes se totum patriae linguae addixit, progressionisque eximiae dedit specimen duplici tragoedia Hungarice a se reddita. (*Horányi*: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum III. 585. lp.) Ugyanott elősorolja a derék Horányi Zechenter még akkor 1777-ben, meg nem jelent kéziratot munkáit is s hozzáteszi: Concedant egregiis conatibus superi vires: ut haec et alia plura ingenii monumenta ad provehendum linguae Hungariae decus feliciter in lucem proferat.

¹² *Bayer József*: A magyar drámai irodalom története I. 105. lp.

itt-ott javítgatott is. A jövő művelt és magyar Magyarországnak reménysége és néhány ilyen „bölcs ember” elismerő jóindulata voltak azok a tényezők, melyek munkájának mindig új indítást adtak. Mert népszerűségkeresés aligha fűthette: az egykorú kritika nem bánt vele keztűs kézzel. A Magyar Hírmondó, 1781-ben megjelent Mitridates-e kapcsán azt írta, hogy a magyar színház hívei és sóvárgói óhajításuk megvalósítása iránt „igen kartsú reménységgel lehetnek”, valameddig az írók azon Magyarságnál, mellyel némelly mesejátékok írva vagynak tisztábbal és szokottabbal nem igyekeznek abbéli munkájokat a született Magyarok előtt kedveltetni.¹³ Nyugodtan feltehetjük azonban a kérdést: melyik született magyarban volt annyi nyelv- és műveltség-szeretet, mint Zechenterben, s talán meg is jegyezhetjük, hogy hibás és magyartalan szövegezéseieért nem is mindig őt terheli a felelősség, hanem esetleg a felületes szedőt, Gróf Széchenyi Ferenchez írott s a Múzeumi Könyvtár katalógusának pótkötetét megköszönő leveléből megtudjuk ugyanis, hogy Apollonius fordítását inkább hevertetni akarta, mert mint mondja „kinyomtatását távol létemben és tulajdon magam reá vigyázásom nélkül Magyar nyomtatóra bízni tellyességgel nem bátorkodok, a' tapasztalás bizonyítván, melly kevés figyelmetességgel szoktak ők az illy munkák eránt lenni.”¹⁴

Ezek a sorok 1806-ban keltek. Ekkor már Nemes Zechenter Antal a neve „a Csász. kir. Prágai hadi Tanátsnál Concipistaságot viselő igen érdemes Magyar Hazánkfia.” Lelkesedését az idő csak megedzette. Ugy látja, „hogy a magyar literatura néhány esztendőktől fogva tudálkozásra méltó lépéseket tett és azoknak az alacsony lelkű s irigy embereknek gonosz feltételeket a' kik azt egészen le nyomni igyekeztenek, semmivé tette.”¹⁵ A Nemzeti Múzeum megalapítójának tetszése és megelégedése újabb buzgóságot öntött belé „ezen gyönyörűséges nyelvnek művelésére és azon kevés szempillantatoknak arra való szentelésekre, mellyek fontosabb foglalatosságai(m)től maradnak.” Híven ki is tartott a Besenyey György ideáljai mellett egészen munkabírása megroppanásáig. Nagy kort ért, több mint nyolcvan esztendő s volt, mikor Prágában meghalt.

Nem volt nagy író, talán még író sem,¹⁶ de bennünket nem az irodalomtörténeti jelentősége érdekelt. Néhány sorát szóról-szóra kellett idéznünk, mert ennyi színnel és hévvel idegen származású ember magyar érzését a magunk szavaival nem lettünk volna képesek kifejezni. Ezek a szavak mutatják meg a legközvetlenebbül, hogy mit kelljen az ifjabb Zechenter idegen származása alatt értenünk. Abban a budai házban, hol a bölcsője ringott, bizonyára német szóval rendelkezgettek a sürgő-forgó öntőlegények felett. De lehet-e ezt a hajlékot idegennek s a műhelyet idegen mester munkahelyének tekintenünk?

Tóth Zoltán.

¹³ *Magyar Hírmondó*: 1781, 159. lp.

¹⁴ *Magyar Kurir*: 1806, 504. lp.

¹⁵ *Magyar Kurir*: 1806, 505. lp.

¹⁶ V. ö. *Toldy Ferenc*: A magyar költészet története II. kiadás. 552 lp., továbbá *Bayer*: i. m. I. 105—107. lp.